

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНО СПРЯМОВАНОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ

О.Ю. Попова

ДВНЗ „Донецький національний технічний університет”

У статті розглянуто основні етапи розвитку екологічно спрямованої господарської діяльності в сучасних умовах. Надано характеристику та визначено основні інструменти вирішення еколого-економічних протиріч в процесах виробництва та споживання

Розвиток господарських відносин супроводжується появою та нарощуванням деструктивного потенціалу виробництва, що унеможлиблює збільшення обсягів виробництва якісних матеріальних благ і послуг та максимальне задоволення потреб споживачів у продукції. Постійне перевищення норм гранично допустимих викидів і скидів, тимчасово погоджених викидів та скидів, гранично допустимих концентрацій домішок у довкіллі, аварійні викиди та скиди є одними із каталізаторів дестабілізації навколишнього середовища, що спричиняє незворотні зміни в природі. Їх функціонування зумовлено історично складеним способом виробництва, яке пов'язане із продукуванням відходів. Тому ліквідація негативних наслідків максимізації споживання вимагає суттєвої зміни інтересів суспільства, адже саме кінцевий споживач визначає продукцію, виробництво якої негативно змінює природу. Виникає гостра потреба у розробці дієвих механізмів компенсації еколого-економічних збитків на глобальних та локальних рівнях.

Саме ця тема завжди привертала увагу як з боку теоретиків, так і практиків організаційно-економічного розвитку. Вирішенню питань забезпечення екологічної спрямованості виробничих процесів та оптимізації зв'язків у системі „людина – природа” присвячено праці А. Афанасьєва, Є. Гірусова, Б. Данилишина, Л. Мельника, Ю. Стадницького та інших вчених-економістів. Однак, поза межі досліджень випадають питання виміру ефективності взаємозв'язку між економічними та екологічними параметрами виробничих процесів, що унеможлиблює прийняття якісних господарських рішень відносно підвищення результативності економічної діяльності з одночасним відновленням якості навколишнього середовища.

Метою даної статті є визначення основних етапів становлення господарських процесів та формування основних інструментів вирішення еколого-економічних протиріч у процесах споживання та

виробництва в умовах інноваційної моделі економіки.

Основою початкового етапу розвитку господарських відносин слід вважати ланцюг „ціна – кількість”. Економічне виробництво характеризувалося використанням широко розповсюджених природних ресурсів, що дозволяло підприємствам збільшувати обсяги виробництва і скорочувати витрати за рахунок масштабу виробництва і, як наслідок, забезпечувати низькі ціни для споживачів. При цьому базою для отримання необхідної кількості продукту були спеціалізація та автоматизація, що забезпечувало „економію на масштабі” (Economy of Scale) [1].

З покращенням ринкового забезпечення та залученням на підприємства нових природних компонентів зростають вимоги споживачів до якості товарів та послуг, що буде покладено в основу філософії якості на основі орієнтації на стандарти (Fit to Standart). В ній поєднуються статистичний контроль якості, додаткове інспектування якості та високі витрати на забезпечення якості як на вході, так і на виході виробничого процесу. З розвитком сучасної концепції загального управління якістю (Total Quality Management) виробництво поступово переорієнтується на вимоги клієнтів у напрямку політики підтримки бажань (Fit to Need або Fit to Latent Need) та одночасне зниження витрат на підтримання якості. „Якісне усвідомлене виробництво” стає фактором конкурентоспроможності. При цьому виробники суспільних благ фокусують зусилля або на диференціації, або на одночасній інтеграції стратегії управління витратами та стратегії управління якістю.

Зі зростанням індивідуалізації бажань споживачів виникає вимога так званого „справедливого” виробництва і більшої кількості варіантів вибору. Вона імплікує конфлікт між гнучкістю та автоматизацією, що вирішується за допомогою „гнучкої автоматизації”. Гнучкі виробництва характеризуються децентралізованими структурами та функціональними подіями, таким як множинність маленьких контурів регулювання. Логістика має найвищу ціну. Фактор конкурентоспроможності „гнучке виробництво” знаходить своє відображення в економічному пануванні різноманітності (Economy of Scope).

Поступово відбувається вичерпання джерел зростання потенціалу виробництва. На зміну з’являються нові джерела. Змінена парадигма означає зміну від лінійного до нелінійного уявлення про процеси виробництва й прийняття стохастичної динаміки. Важелем зростання конкурентоспроможності становиться економіка швидкості (Economy of Speed).

Завершальним етапом є „інноваційне виробництво”, в якому

проблема споживачів та їх потреб базується на їх постійній зміні, що викликає необхідність формування нових рішень та потребує і вимагає появи конкуренції.

В сучасних умовах господарювання, яке може характеризуватися як постіндустріальне, визначальним фактором зміни відношення людини до природи, навколишнього середовища є орієнтація на економічні вигоди, оскільки заходи із раціонального використання природних ресурсів пов'язані, перед усім, із можливістю зниження матеріаломісткості виробництва, скорочення відходів за рахунок повторного їх використання у господарському процесі, зниження рівня втрат енергії та палива. Означені переваги, одночасно із зниженням негативного техногенного впливу на довкілля, забезпечують зростання ефективності виробництва та кінцевих підсумків господарювання. З урахуванням цієї обставини обґрунтування рівня екологічності господарської діяльності підприємств повинно бути покладено в основу системи управління підприємством нарівні з показниками економічної ефективності.

При підвищенні рівня забруднення навколишнього середовища економічна ефективність виробництва знижується. Це проявляється через зниження рівня споживання, що спричинено скороченням обсягів товарної продукції та падінням рівня прибутку, що отримується підприємствами. Якщо врахувати, що виробництво є елементом, що опосередкує взаємозв'язок суспільства та природи, то можна передбачити, що забезпечення екологічної спрямованості виробництва є не лише заходом зі збереження довкілля і природних ресурсів. Цей процес не заперечує економічним інтересам суб'єктів господарювання й є ефективним шляхом отримання прибутку. При цьому запропонована система дозволяє представити цей процес на трьох рівнях – на „вході”, у виробництві та на „виході”.

Першим рівнем є забезпечення екологічної спрямованості на „вході” виробничого процесу. Природні ресурси виступають як об'єктивні та необхідні умови здійснення виробничих процесів, оскільки вони є уречевленим фактором матеріального виробництва суспільних благ. Вилучені із довкілля та перетворені на предмети праці, природні ресурси є авансованою на стадії інвестування частиною сукупної суспільної праці, що є складовою суспільних витрат на виробництво. Їх рівень залежить від техніко-економічних характеристик природних ресурсів. При зростанні забруднення кількість корисних ресурсів зменшується, зростають витрати на їх видобуток та відновлення. Як наслідок – рівень економічної ефективності знижується. В той же час витрати на відновлення мають відкладений за часом характер, тобто їх дія має часовий лаг і

проявляється через певний час у вигляді поліпшення стану навколишнього середовища. За цих умов витрати на освоєння предметів праці знижуються та рівень економічної ефективності зростає.

Другим рівнем є забезпечення екологічної спрямованості власно процесу виробництва, як визначальної стадії суспільного відтворення. Як правило, виробництво пов'язане із перенесенням живої та минулої праці на предмети праці на основі певних способів та прийомів (технологій) отримання готового продукту. Сучасний рівень розвитку науки та техніки не дозволяє, нажаль, уникнути виникнення забруднювачів у навколишньому середовищі. Тому будь-яку виробничу систему можна розглядати як відкриту систему, для якої характерні висока чутливість до зовнішніх імпульсів (попит на рику, конкуренція), нерівноваженість (постійне зміщення центру рівноваги), циклічність (наявність етапів росту, насичення та спаду) та самоорганізованість (розвиток за рахунок внутрішніх факторів). В той же час природне середовища теж розглядається як система, але вже замкнута із замкнутим кругообігом речовин та енергії. Цій системі іманентна рівновага, сутність якої визначається за принципом Ле-Шательє: при зовнішньому впливі, що виводить систему зі стану стійкої рівноваги, остання зміщується у напрямку, при якому ефект цього впливу послаблюється. Тому забезпечення екологічної спрямованості виробництва полягає, перед усім, у поступовій гармонізації процесів відтворення суспільного продукту й якості природного середовища, їх зведення до єдиної речовинно-енергетичної системи, що функціонує за взаємодоповнюючими еколого-економічними законами. Наслідком дотримання зазначених принципів є мінімальне пошкодження навколишнього середовища. При цьому мінімізація може досягатися за рахунок принципової зміни технологій, а саме розробки і впровадження систем рециркуляції відходів, замкнутих циклів. Ріст ефективності виробництва забезпечується головним чином за рахунок використання більш ефективних засобів виробництва, більш розвинених форм організації виробничого процесу.

Заключною складовою є забезпечення екологічної спрямованості на „виході”. Логіка розгляду даної складової зумовлена тією обставиною, що споживач продукції є визначальним чинником виробничого процесу. Саме споживач визначає вид та обсяги товару або послуги, що суспільство потребує на даному етапі розвитку господарських відносин, і, як наслідок, природний ресурс, необхідний для їх отримання. З точки зору забезпечення екологічної спрямованості виробничих процесів суспільні потреби можна

розглядати як необхідність у певній якості природного ресурсу. При цьому лише одна чи декілька з властивостей ресурсу задовольняє існуючі потреби. Так, наприклад, рівень споживання електроенергії характеризує темпи економічного розвитку країни, регіону, підприємства. За сучасних умов цей рівень постійно збільшується і представляє підвищений інтерес для людства.

Слід відзначити, що споживання як процес на „виході” виробництва охоплює не лише задоволення існуючих потреб, що проявляється в економічній функції екологічно спрямованого виробництва через здатність приносити доходи підприємствам-виробникам, але й відображає певний стиль життя людини, тобто реалізує суто соціальну функцію через забезпечення бажаної якості життєдіяльності людини. В сучасних умовах господарювання відбувається зміна відношення до корисності спожитого продукту. Споживача цікавить вже певний набір якостей. Так, наприклад, створення рекреаційної зони й одночасне збереження ландшафту. Тому критерієм якості господарських рішень на „виході” повинне бути наступне співвідношення: максимум споживання при одночасному зберіганні або покращенні усіх властивостей природного ресурсу, що споживається.

Таким чином, господарські рішення із забезпечення екологічної спрямованості виробництва дозволяють досягти гармонізації взаємодії суспільства та природи. Однак, слід враховувати, якщо окремі елементи процесу виробництва товарів та послуг є екологічно спрямованими, то в цілому зазначений процес не може враховуватися як системний і комплексний. На сьогодні відсутні дієві механізми комплексного забезпечення екологічної спрямованості усіх аспектів господарської діяльності підприємств, тому подальші дослідження повинні бути спрямовані на пошук і створення еколого-економічних інструментів відтворення якості навколишнього середовища і забезпечення наступного економічного розвитку суспільного виробництва.

Бібліографічні посилання

1. Zahn, Erich: Produktion als Wettbewerbfaktor. In: Gorsten, Hans (Hrsg., 1994): Handbuch Produktionsmanagement. Strategie – Führung – Technologie – Schichtstellen. Wiesbaden 1994, S. 241 – 258.
2. Веснин В.Р. Воспроизводство ресурсов природной среды: политэкономический аспект: Моногр. – М.: Высш. шк., 1985. – 120 с.

24.04.2008